

ZUHANÓREPÜLÉS

Fél éve még szép kilátások voltak a gazdasági reform sikerére. Azóta az ipari termelés 23 százalékkal esett, újra felpörgött az infláció, azonnal 3 milliárd dollár segély kellene. Ha nem oldódik meg a politikai válság, akkor a gazdasági katasztrófa elkerülhetetlen, és ezen a külföld sem segíthet

A polgárháború, a tartós politikai feszültség természetesen nem hagyta érintetlenül Jugoszlávia gazdaságát sem, amely – külföldi szakértők véleménye szerint – a nyár végére látványosan összeomolhat. Ennek elkerülésére a Markovic-kormány július közepén szigorú intézkedéseket tartalmazó sokkterápiás gazdasági programot volt kénytelen bejelenteni. Az elmúlt hét hónapban ugyanis déli szomszédunk gazdasága szinte teljesen „leült”, s úgy tűnik, hogy a politikai válság elhúzódása szétzilálja az ország gazdasági életét.

Az ígéretes gazdasági reformprogramot több mint hét hónapja állították le. Így nem kerülhetett sor a privatizálás beindítására, zátonyra futott a bérek befagyasztásának és a belső konvertibilitás megteremtésének terve is. Pedig Jugoszláviának az elmúlt esztendő végén még jó esélye volt arra, hogy gazdasága az 1991-es évet kedvező eredményekkel zárja. Néhány hónap alatt sikerült szinte nullára lenyomni a 120 százalékos inflációt, s az év elején még biztosítottak látszott az adósságok zökkenőmentes törlesztése is. A viszonylag kis jogkörrel rendelkező szövetségi kormány azonban a politikai feszültség növekedése miatt mind kevesebb figyelmet tudott fordítani a gazdaságra. A központi gazdasági szabályozás hiánya, a széthúzás és a polgárháború „eredményeként” Jugoszlávia gazdasága az első félévben vészes gyorsasággal haladt lefelé a lejtőn.

Az ipari termelés 1991 első felében 23 százalékkal csökkent, s az előrejelzések szerint hasonló mértékű visszaesésre lehet számítani a második félévben is. A harci cselekmények, valamint az orvlövészek fenyegetései számottevően visszavetették a mezőgazdaságot is: az ország egy részében gondot okoz a termés betakarítása és feldolgozása. Az ipari és a mezőgazdasági termelés zuhanása magával hozta a munkanél-

küliség növekedését is. A nyár közepén az állástalanok száma elérte a másfél milliót, s ez a szám várhatóan növekedni fog. Az állami szektor ugyanis már nem képes új munkahelyeket teremteni, a privatizálás beindításának elmaradása pedig akadályozza a magángazdaság kibontakozását. Időközben ismét meglódult az infláció, az árak növekedésének havi átlaga valamelyest meghaladja a 10 százalékot. Miközben az árak emelkednek, a lakosság bevételei nem változnak, s az alacsony bérek és nyugdíjak miatt tartósan csökken a vásárlóerő. Ezzel párhuzamosan rohamosan bővül a szegények tábora: ma a 24 milliós lakosság egynegyede él a hivatalosan megállapított szegénységküszöb alatt. Érdeemes megjegyezni, hogy a gazdasági helyzet viszonylag kedvezőbb a fejlettebb északon, mint az elmaradott déli területeken.

A harci cselekmények miatt zavar támadt a külkereskedelemben is. Az év első felében Jugoszlávia exportja 6 százalékkal csökkent, egyes becslések azonban a kivitel visszaesését 12-15 százalékra teszik. Jugoszlávia költségvetése a korábbi években jelentős bevételre tett szert az országon áthaladó tranzitforgalomból. Töredékére esett vissza a kamionforgalom, mert a polgárháború miatt a külföldi szállítmányozók inkább kerülőutakon, de biztonságban juttatják el áruikat a célországokba. Ma még felbecsülhetetlen a tranzitforgalom elapadása miatti kár, s egyelőre nem tudni pontosan, mekkora bevételkieséssel jár az idegenforgalom szinte teljes megbénulása. Annyi bizonyos, hogy 1990-ben az idegenforgalom 2,7 milliárd dollár nettó bevételt hozott az országnak. Valószínűleg milliárdos nagyságrendet jelent idén a külföldi turisták elmaradása miatti bevételkiesés.

Pedig Jugoszláviának igencsak szüksége van a belföldről és a külföldről

származó jövedelmek dinamikus bővülésére. Az ország bruttó adósságállománya az idei év elején 16,5 milliárd dollár volt. Ebből 9,4 milliárd dollár a tartozás a kormányokkal és a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel szemben, a külföldi kereskedelmi bankok irányában pedig 7,1 milliárd dollár az adósság. Jugoszláviának 1991-ben 4,4 milliárd dollár adósság kifizetése esedékes, de a zuhanó gazdasági tevékenység miatt egyelőre nem áll elegendő anyagi erőforrás rendelkezésre a tartozás törlesztésére.

Tavaly az ország valutatartalékai érték a 10 milliárd dollárt, ez az összeg mostanra 4,5 milliárdra apadt le. A Politika című napilap véleménye szerint féltő, hogy Jugoszlávia valutatartalékai augusztus végére 2,7 milliárd dollárra zsugorodnak. Ennak az az oka, hogy folyamatosan csökken az export, s gyakorlatilag nincsenek bevételek a tranzitforgalomból és az idegenforgalomból sem. Ráadásul a hazai termelés csökkenése kevesebb adóbevételhez juttatja a szövetségi költségvetést. 1991 első öt hónapjában a külkereskedelmi mérleg hiánya elérte az egymilliárd dollárt, az országból kiáramlott pénz mennyisége pedig meghaladta a 600 milliót. A bizonytalan politikai helyzet miatt egyre kevesebb pénzt utalnak haza a külföldön dolgozó jugoszláv vendégmunkások.

A belső és a külső finanszírozási nehézségek miatt igencsak kétséges, hogy tudja-e folytatni az előírt „menetrend” szerint Jugoszlávia adósságainak törlesztését. Belgrád egyelőre nem kapta meg a Nemzetközi Valutaalaptól a 600 millió dolláros készenléti hitelkeretet, amelyről korábban már megállapodás született, s fennakadások vannak a közös piaci hitelek és segélyek folyósításában is. Jugoszlávia 1988-ban már átütemeztette hitelezőinél adósságállományát, s a szövetségi

A másként gondolkodókkal leszámoló belügyminiszterből lett demokratikus pártalapító. Eduard Sevardnadze, a Grúz Kommunista Párt első titkára 1984-ben

get szenvedtek. Magyarországon is, pedig nálunk 1989–1990-ben Pozsgay Imre több joggal tarthatott volna igényt tömegtámogatásra, mint Sevardnadze, akiben a szovjet lakosság jelentős része – a mostantól arrafelé is *szocialistáknak* nevezett reformkommunistákat leszámítva – mást nemigen láthat, mint a nemzeti büszkeség egyik forrásául szolgáló külső impérium elvesztegetőjét. (A hatalom évtizedeken át sulykolta, hogy a szovjet ember azért él rosszul, mert el kell tartania a szocialista országok lakosait, ingyen adván az olajat, az ásványkincseket, sőt a közszükségleti cikkeket; most Sevardnadzén mintegy a befektetett tőkét is számon kérik.)

Sevardnadze törekvése ellenében hat az is, hogy a pártosodás folyamata

a Szovjetunióban még nehezebben halad, mint Kelet-Európa országaiban. Mi ma már tudjuk, hogy a magyar politikai pártok nem meghatározott társadalmi csoportokat, hanem – többé-kevébé koherens – ideológiákat képviselnek, s a társadalmi csoportok érdekeit igazából nem képviseli senki a magyar politikai életben. Sokszorosan így van ez a strukturálatlanabb szovjet társadalomban. Ebben az országban a mégoly hatalmas nyugati gazdasági segély is nyomtalanul elfolya, s nemcsak azért, mert szétlopkodnak, hanem mert egészen egyszerűen nincs infrastruktúra a fogadására. A központokban megfogalmazódó politikai program valószínűleg egyelőre éppígy képtelen lesz „lecsorogni” a szovjet városokba, falvakba, gyárakba, egyetemek-

re, hogy megteremtse Sevardnadze elképzelt mozgalma számára a nélkülözhetetlen társadalmi bázist; túl sokáig pedig nem lehet egy szervezetet a nyugati sajtó lelkendezésével életben tartani.

Ráadásul az első nyilatkozatok arról tanúskodnak, hogy maguk a kezdeményezők is meglehetősen bizonytalanul képzelik el a mozgalom működését. Amint a reformerek egyik jól képzett frontemberének, a már egy évvel ezelőtt is reménybeli orosz miniszterelnökként emlegetett *Galina Sztarovojtova* képviselőnőnek nemrég adott nagyobb nyilatkozatából kiderült, a mozgalom létrehozói inkább az SZKP monstruma elleni lépéskényszer ösztönözte, semmint a pontos elképzelések.

Vajon várható-e, hogy a politikában, ideológiában csalódott szovjet ember – aki ma már legfeljebb csak arra hajlandó felnézni, aki hűszévesen tőzsdemilíomossá válik – elhiszi, hogy érdemes beszállni ebbe a játszmába? És éppen Sevardnadze oldalán?

Hát akkor talán egy kitűnő felkészültségű, jó fellépésű profipolitikus- és szakembergárda alkotta, mozgékony elitpártról lenne szó? Elvileg lehetne, de nem így néz ki. Ehhez a társadalom minden szegmensét átható SZKP-val szemben egyesíteni kellene a demokratikus erőket. De máris megmutatkozik az eseményekben az orosz demokratikus fejlődés régi rákfeneje: a klikkezés – amelyet más nyelveken is neveznek éppen orosz szóval: *kruzs-kovscsinának* –, vagy a Cyranót idézve az „egy icipici kör apró nagy embere” mentalitása: úgy tűnik, hogy az okos és népszerű munkásvezér, *Travkin* inkább megmarad a maga pártja élén, semmint csatlakozna Sevardnadzéhoz, s a bányászok, a 10 milliós alternatív szakszervezeti szövetség is nagyobb értéknek tekinti az önállóságot, mint az összefogást. *Alekszandr Jakovlev*, a glasznoszty atyja viszont gyorsan a volt külügyminiszter mellé állt, s máris meghirdette a politikai váltógazdaság programját.

A nemzetiségi kérdés megoldásáról, a gazdaság helyzetéről egyelőre nem sok szó esett.

Gereben Ágnes

Félszázézes bankó. A nemzeti valuta leértékelése megingatná a bizalmat a konvertibilis dinár iránt

kormány – érthető módon – szeretné elkerülni az újabb átütetést. A politikai válság egyik „mellékterméke” a dinár konvertibilitásának megrendülése. Az ország nem rendelkezik kidolgozott és végrehajtható gazdaságpolitikával, s egyelőre nincsen elfogadott költségvetése sem. Mindez nem gerjeszt bizalmat a nemzetközi pénzügyi szervezeteknél és a kereskedelmi bankoknál.

Jugoszlávia ma még pontosan törleszti adósságait, de a belső és a külső anyagi források elapadása miatt rövid időn belül elfognak a tartalékok. Többek között ez a nyomós érv készítette és kényszerítette a Markovic-kormányt a szigorú gazdasági szükségprogram bevezetésére. A szövetségi kormány fejlesztési miniszterének véleménye szerint az országnak 3 milliárd dollárnyi azonnali segítségre volna szüksége. Ebből kétmilliárd készpénzre, egymilliárd pedig adósságátütemezés formájában jelenne meg. A gyorssegély némi fellélegzést hozna az ország mindjobban kivérző gazdasága számára. A fizetési mérleg hiányának növekedése, az infláció felpörgetése, valamint a termelés zuhanása miatt a kormány kénytelen minden eszközt felhasználni a valutatartalékok megőrzésére és adósságtörlesztési kötelezettségek teljesítésére – jelentette ki Marendics szövetségi fejlesztésügyi miniszter.

Ezeket a célokat hivatott elsősorban szolgálni a sokterápiás gazdasági program, amely igen szigorú pénzügyi

politikát hirdetett meg. Ennek értelmében drákói szigorral csökkentik a szövetségi költségvetési kiadásokat. Az infláció megfékezésére és a nagy importvonzattal járó beruházási tevékenység visszafogására a központi bank pénzsűkét idéz elő. Számottevően csökkenti tehát a kereskedelmi bankoknak nyújtott kölcsönök összegét, így ez utóbbiak mind kevesebb pénzt tudnak hitel formájában a vállalatoknak és a lakosságnak kikölcsönözni. A pénzellátás és a hitellehetőségek szűkítésének mértéke valószínűleg meghaladja az úgynevezett hitelbefagyasztási fokozatot. A fejlesztésügyi miniszter a válságprogram bejelentésekor egyúttal a külföld értésére adta, hogy egyelőre nincsen szükség a dinár leértékelésére.

(A nemzeti valuta leértékelése ugyan serkentené a kivitelt, de jócskán megingatná a bizalmat külföldön a konvertibilis dinár iránt.) A lakosságot megnyugtató Marendics azt is közölte, hogy a hazai bankokban lévő lakossági betéteket nem fenyegeti veszély, „azok visszafizetését még arra az esetre is garantálják, ha Jugoszlávia szétesne”. A jugoszláv gazdaság válsága egyelőre mélyül, ezért sem az ottani, sem a külföldi szakértők nem tudnak előrejelzést adni a várható fejleményekről. Nem kétséges azonban, hogy sem Jugoszlávia népeinek, sem a világnak nem áll érdekében az ország gazdaságának széthullása. A külföldi működő tőke csak olyan helyen keres magának profitlehetőséget, ahol nyugalom van, nem fenyeget bizonytalanság, s hosszú távon is biztosítva van a nyereség, a tőke zavartalan működése. Jugoszlávia ma a működő tőke szempontjából nem ilyen ország, tehát nem számíthat egyelőre jelentősebb külföldi beruházásokra. A gazdasági válság enyhítése szorosan összefügg a politikai válság megoldásával. Ez utóbbi híján az ország gazdasági helyzete katasztrofális lesz, amelyen a nemzetközi segítség legfeljebb csak enyhíteni tud. A nemzetközi pénzvilág és üzleti közösség abban reménykedik, hogy nem kell majd sort keríteni összehangolt külföldi gazdasági mentő- és segélyakcióra.

Gonda György-Szentgáli Péter

Megalakult

és 1991 októberében nyitja meg kapuit a Magyar Fotográfiai Múzeum, amely minden magyarországi vonatkozású fényképet, negatívot, fotós használati eszközt, dokumentumot gyűjt kortól, témától, egyéb megkülönböztetéstől függetlenül.

Ez a múzeum az első, mely nem állami dotációból, hanem egy alapítványi tőke kamataiból tartja el magát. Kérjük a fényképezés sorsát szívükön viselők segítségét!

Képeiket, fotós tárgyaikat bizzák a múzeumra, s ha lehet, támogassák a múzeumot fenntartó Magyar Fotográfiai Alapítványt: Budapest Bank, 208-25135

(Magyar Fotográfiai Múzeum: 1054 Budapest, Báthori u. 10. 131-3147) KÖSZÖNJÜK

Átrendező frontok a Közel-Keleten

RÓZSA ÉS RIZSA

A palesztinok súlyos vereséget szenvedtek Libanonban, s így háttérbe szorulhatnak az esetleges békekonferencián. Szíria lépéselőnybe került, Izrael pedig új kihívások elé néz

Rizsszemeket dobált és rózsavizet permetezett Szidon lakossága, amikor bevonultak a libanoni hadsereg elitalkulatai. Az ország második legnépesebb, immár háromszázézerre duzzadt városában megszűnt az évek óta tartó áldatlan állapot, amikor senki sem volt ura a helyzetnek, de mindenki parancsokat osztogatott.

A palesztinokat súlyos katonai és politikai vereség érte, hiszen felszámolták a nehézfegyverekkel is felszerelt gerillák híres dél-libanoni Fatah-földjét, amely valóságban állam volt az államban. Az akciót végrehajtó libanoni hadsereg hátvédjéül szolgáló Szíria helyzete és tekintélye megerősödött, de közben új szíriai-izraeli konfliktus keletkezett.

A nemzetközi közvélemény, más válságok árnyékában, ezekben a napokban talán kisebb figyelmet tulajdonít a Közel-Keletnek, pedig a mellék-hadszíntérnek tűnő Libanonban lejátszódott események hozzájárultak a frontok átrendeződéséhez. Amikor Baker amerikai külügyminiszter, a londoni hetes csúcstól, elhalasztotta athéni és ankarai látogatását (Ciprus táján nemigen van remény a holtpontról történő elmozdulásra), s váratlanul újabb közel-keleti körútra indult, a térségben számos új elem fogadja.

Mi is történt valójában Libanonban? A Szíria erőteljes támogatásával fellépő libanoni kormánynak – kihasználva a másfél évtizedes polgárháborúban bekövetkezett kifáradást – május elsején sikerült huszonöt pártmilíciát és magánhadsereget leszerelni a huszonnégy közül. Csak a szélsőséges, Irán-

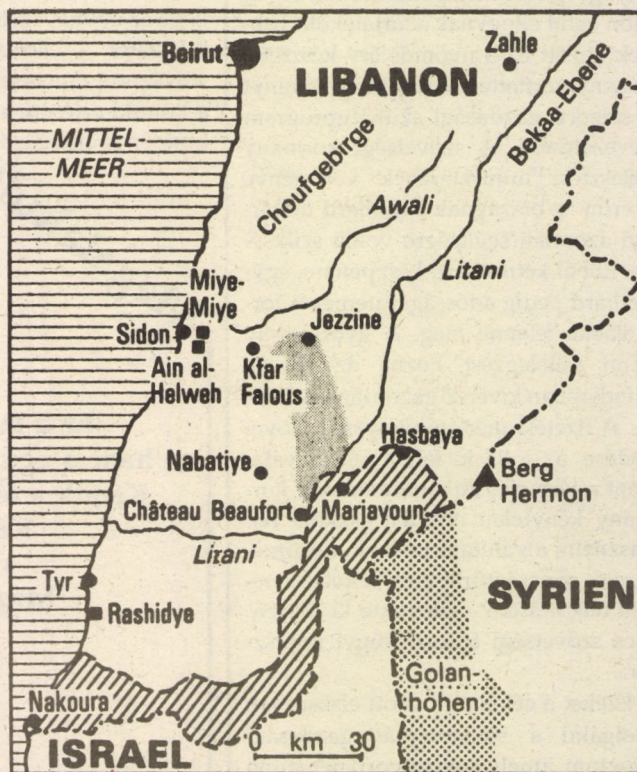
barát síita Hezbollah, az Izraellel együttműködő keresztény Dél-Libanoni Hadsereg (SLA), valamint a tízezer főre becsült palesztin fegyveres erő maradt lábön. (A palesztin harcosok jó kétharmada a PFSZ, Arafat híve, de vannak más egységek is, Abu Nidal kommandósaitól Dzsibril embereiig.)

Július legelején a libanoni hadsereg ultimátumban szólította fel fegyverletételre a palesztinokat. Azok ugyan nem utasították el a követelést, de nem is siettek a végrehajtással, technikai ne-

hézségekre hivatkozva, kitérő választ adtak. Erre megkezdte támadását a kormányhaderő, s a palesztinok négy nap alatt kapituláltak. (1982 nyarán, más felállásban és körülmények között, Izrael libanoni háborúja nyolcvannapig tartott.) Nem voltak nagy látványos csaták, s az arab országok több felhívást tettek közé az áldozatok számának mérséklésére: végül is nyolcvanán veszítették életüket, köztük hatvankilenc palesztin, és sokan megsebesültek. A nehézfegyvereket, köztük a szovjet gyártmányú GRAD rakétavetőket, a tüzérségi és légvédelmi eszközöket összegyűjtötték, s állítólag külön raktárakban tárolják. Ha a PFSZ kívánja, elszállíthatja ezeket. Tunézia és Jemen vetődött fel lehetséges célként, habár e „befogadó” országok nem sürgetik türelmetlenül a szállításokat. Néhány ezer kézfegyverét megőrző gerilla bevonulhatott a három nagy menekülttáborba (Mije-Mije, Rasidije, Ain el Helweh), ám nincs még végleges döntés, ott maradhatnak-e vagy végképp el kell hagyniok Dél-Libanont. A vereséget nem nagyon szépihetheti az a gesztus, hogy Bejrút szavattosságot ígért a 350 ezresre becsült libanoni palesztin közösség emberi jogainak biztosítására, ezentúl például munkát vállalhatnak azon az 51 területen is, ahol ez eddig tiltva volt számukra.

Ezzel még inkább hullámvölgybe került a palesztin mozgalom. A PFSZ helyzetét gyengítette, hogy az Öböl-

A dél-libanoni helyszín: a vonalkázott terület az Izrael és az SLA által ellenőrzött úgynevezett biztonsági zóna, a közepén a Dzseszínig (Jezzine) felnyúló ékkel, a pontozott rész az izraeli megszállás alatti szír Golan-fennsík

Egyesült Államok

MEGKEZDŐDÖTT

AZ OLIMPIA

Noha a jövő évi nyári olimpiai játékok tüzét vivő fáklya csak 1992 februárjában indul útjára, az Egyesült Államokban már most tombol az olimpiai láz. Nem elsősorban a sportolók körében, hanem az amerikai nagyvállalatok marketing-boszorkánykonyháiban és a hirdetési cégeknél

Teljes erővel beindult az olimpiához kapcsolódó reklámtevékenység, amelytől azt várják a dollármilliókat szponzorálásra fordító cégek, hogy forgalmukat mind odahaza, mind pedig külföldön tovább növelhetik.

Az amerikai multinacionális vállalatok nagy készülődése az olimpiai játékokra arra enged következtetni, hogy Barcelona kapcsán a hirdetési agresszivitás és a játékok támogatásának összege minden korábbit felülmúl. 1984-ben 200, a szöuli olimpia idején pedig mintegy 450 millió dollárral támogatták – korántsem önzetlenül – a világ jelentősebb vállalatai a sporteseményt. Előzetes számítások szerint a következő nyári olimpiai játékok 7–800 millió dollár vállalati támogatásban részesülnek közvetlen, vagy igen csak kifinomult közvetett formában.

Amerikai reklámszakemberek egybehangzó véleménye szerint a játékok, a hazai olimpiai csapat egészségének vagy egy-egy sportágnak a támogatása az eseményre csak „belépőjegyet” jelent. A szponzorálást a cégek változatos módon „lovagolhatják meg”, s az igazi pénzköltés a belépőjegy megváltása után kezdődik. A hirdetések, a különböző propagandakampányok és akciók hatalmas pénzbe kerülnek, hiszen a támogatás tényét a fogyasztókkal tudatni kell, sőt őket is ösztönözni kell a pénztárcák kinyitására. A támogatás tényének apró(?)pénzre váltása ugyanis jócskán megelőzi a sportesemény megnyitását. Érdekes módon – állítják az amerikai reklámszakértők – az olimpiai játékok támogatására dollármilliókat fordító cégeknek eddig mindössze

egyharmada használta ki igen jövedelmező módon a szponzorálás nyújtotta lehetőségeket. Véleményük szerint az a cég, amely már egy évvel az olimpiai játékok előtt nem dolgoz ki bevezető marketingstratégiát, nem igazán látja viszont forgalmának és nyereségének alakulásában a támogatásra fordított dollárokat. Az olimpiai televíziós közvetítéseket megszakító hirdetések ugyanis a tapasztalatok szerint már nem hoznak sok új vevőt, akkor a figyelem elsősorban a sportra irányul. De a jó előre történő „megágyazás” a szponzoráló vállalat presztízsének és forgalmának növekedésével jár.

A szöuli olimpián az Amerikai Olimpiai Bizottság egyik vezető hivatalos támogatója a Visa International hitelkártyacég volt. Egy esztendővel a játékok kezdete előtt a Visa akciót hirdetett: minden Visa-kártyára történő vásárlásnak egy ezrelékét átutalja a csapatnak. Nem kis reklámat jelentett ez a hazafias akció a vállalatnak, amely a plasztikkártyáin is feltüntette, hogy a Visa az Amerikai Olimpiai Bizottság hivatalos támogatója. Miközben az erőteljes hirdetési kampány hatására a Visa forgalma 18 százalékkal bővült, az amerikai csapat számára – a támogatási összeg mellett – a vállalat 2 millió dollár „jutalékot” utalt át. A nagy versenytárs, az American Express alulmaradt ebben az olimpiai piaci háborúban. A Visa megismétli ezt az akciót a barcelonai olimpiára is, s emellett támogatja az amerikai tízpróbcacsapatot is.

A világ legnagyobb telefontársasága, az A. T. and T. mintegy négy milliárd dollárral támogatja az amerikai olim-

piai csapatot. Ez az összeg jócskán megnövekedhet, a világcég ugyanis ügyes üzleti fogással ügyfeleit is bevonja a szponzorálásba. Ismeretes, hogy az USA-ban éles verseny folyik a telefontársaságok között az előfizetők megnyeréséért, illetve elhódításáért. Ebben a versenyben az A. T. and T. ugyan vitathatatlanul az első helyen áll, de a versenytársak – MCI, Bell Atlantic stb. – mindjobban szorongatják. Nemrégiben a cég bejelentette, hogy a rajta keresztül lebonyolított távolsági beszélgetések díjának egy részét átutalja az amerikai olimpiai csapatnak. Első pillanatra úgy tűnik, hogy ezzel csökken a telefontársaság nyeresége. Erről azonban nincsen szó, sőt: a patrióta amerikaiak az akció hatására még többen és többször veszik igénybe a telefontársaság szolgáltatásait. Ezzel természetesen nő a forgalom és a nyereség, arról nem is szólva, hogy a versenytársak lépés- és bevételhátrányba kerülnek.

A Xerox tizenkét korábbi amerikai olimpiai érmest nyert meg támogatási pénzek gyűjtésére és természetesen a cég népszerűsítésére. A Hilton szállodaipari vállalat országszerte jótékonyági rendezvényeket szervez a csapat támogatása, no meg saját ismertségének fokozására. A McDonald's – amely ugyancsak jelentős összeggel támogatja a nyári játékokat – több mint hatezer gyorséttermében rendez gyűjtést a sportolók felkészülésének támogatására. A Coca-Cola egyik legismertebb terméke a Minute Maid márkájú gyümölcslecsalád. A Coca-Cola most a dzsúszokat állítja az olimpiai játékok szolgálatába: a dobozokon elhelyezett

A modern társadalmakban egyre nagyobb szerepe van a 3. szektornak, a szolgáltatásoknak

akarják. Ha magas az adó, a vállalkozó egy más országban fekteti be a pénzét, ott adózik, ahol az kedvezményes. A kormányok ma már semmi fontos dologban nem dönthetnek, csak futnak az események után. Mindig az az erősebb, aki rá tudja kényszeríteni az akaratát a másikra, márpedig ebben a társadalom van előnyben. Az embereknél lévő tőke, amit az állam nem tud ellenőrizni, körülbelül hússzorososa a jegybankok tőkéjének. A modern társadalom akkor erős, ha az egyén és a kisközösség erős, és az állam gyenge. Az említett országokban pedig szerencsére így van.

Magyarország számára furcsa módon ebből a szempontból jót tett a szocialista korszak. Szétverte a régi, úri Magyarország feudális társadalmi kötelékeit, mobillá tette a lakosságot. Ma nincsenek nagy iskolázottságbeli különbségek, nem számít a származás, nem nézik le a fizikai munkát. Ezek mind pozitív változások.

Végül meg kell említeni a körülményeket. Nagyon fontos, hogy milyen területre történik a befektetés. Az amerikai-olasz tőke épített például egy hipermodern, teljesen automatizált cementgyárat Dél-Olaszországban. Mégis, egyszerűen nem érte meg ott termelni, mert utakat, repülőteret kellett oda építeni, szakembereket kellett toborozni, mert a helyszínen nem volt infrastruktúra, nem volt megfelelően képzett munkaerő. Ezek a gyárak, berendezések, bármennyire modernnek is, az elmaradott területeken fehér elefántok maradnak. Csak olyan helyen érdemes tervezni, befektetni a modern iparágakba, ahol jók a körülmények. Mára egy termelőberendezés működése sokkal inkább a környezettől függ, mint a belső feltételektől. És ezek közül a környezeti tényezők közül az ember a legfontosabb. Ezért vagyok én optimista.

Hajdú László

Vagy például Északnyugat-Magyarországon Hegyeshalomtól egészen Győrig tele van az országot éjjel-nappal nyitva tartó boltokkal, zöldegesekkel, éttermekkel. Rugalmasak, az igényekhez igazodnak, szolgálnak.

- Az országokat mégiscsak a kormányok vezetik, és a makrogazdasági dolgoknak talán nagyobb befolyásuk van, nem?

- Túl kell lépniük a lejárt elméleteken! Ha a klasszikus közgazdasági iskolákat vesszük szemügyre, amely szerint a földtani adottságok, nyersanyagok, éghajlat a fontosak, akkor Észak-Olaszországnak, a Pireneusok vidékének vagy Ausztriának a legszegényebb országok között lenne a helyük. Ennek ellenére ezek ma a leggazdagabb vidékek. Ahol az emberek igyekeznek, tanulnak, vállalkoznak, mozognak, ott bármilyen mostoha körülmények között meggazdagodnak.

Nincs más lényeges szempont, mint az ember. Ez egy egészen új jelenség. Mostanra „futotta ki magát”.

A kormányok tehetetlenek, gyengék. Az emberek furfangosak, és teljesen legális eszközökkel akkor verik át a hatalmat, amikor

FOTÓ: TOROCZKAY CSABA

AZ AGRÁRSZÖVETSÉG FELHÍVÁSA

Hajdú-Bihar megye néhány települését 60 éve nem látott katasztrófális jégverés sújtotta. A területen a mezőgazdasági termények megsemmisültek, és óriási károk keletkeztek az épületekben is. A károk összege az előzetes felmérések szerint meghaladja az 500 millió Ft-ot.

A katasztrófa sújtotta lakosság megsegítésére az Agrárszövetség országos gyűjtést szervez. Az adományokból befolyt összegeket az illetékes önkormányzatok juttatják el a károsultakhoz.

Kérjük mindazokat a magánszemélyeket és vállalkozásokat, akik akarnak és tudnak a nehéz helyzetbe került embertársaiknak segíteni, adományait a **Mezőbank Rt.**-nél nyitott számlára postai utalványon fizessék be vagy utalják át.

A számla száma: 219-98911

Az utalványra, vagy az átutalásra írják rá:

„A bihari jégkárosultak javára”

A hirdetési agresszivitás minden korábbin túltesz. Cobynak, az 1992. évi barcelonai olimpia kabalafigurájának óriás változata

kuponok sorsoláson vesznek részt, ráadásul a forgalom egy részét a hazai csapat számára utalják át. A meglehetősen ügyes reklámfogással a Coca-Cola fokozza a Minute Maid termékek eladását, s erre még külön pénzt sem kell fordítania, hiszen összekapcsolja a barcelonai játékokkal. Az amerikaiak igen nagy sportkedvelők, ezért minden lehetőséget megragadnak, hogy támogassák a versenyzők felkészülését, a csapat sikeres szereplését. Nagyra értékelik, ha a nagyvállalatok ehhez közvetlenül, illetve az ő vásárlásaikon keresztül hozzájárulnak. Aki eddig például más márkájú dzsúszit vásárolt, szinte biztos, hogy áttér a Minute Maidre, vagy szabadsága idején a Holiday Inn helyett az óceán túlsó partján nem túl drágának számító Hiltonban fog lakni.

A nagyvállalatok részéről meglehetősen nagy a tülekedés az Amerikai Olimpiai Bizottságnál a hivatalos szponzori cím elnyeréséért. A bizottság kezdetben negyven vállalatban kívánta maximálni a szponzorok számát, később azonban nem tudott ellenállni a nyomásnak, s ma már 58 cég kapta meg az igencsak jó biznisszt ígérő támogatói címet. Persze nem jutott mindenkinek hely, de az ügyeseknek sikerült valami helyettesítő megoldást találniuk. A Kodak például a barcelonai olimpia hivatalos támogatója, s miután versenytársa, a Fuji már ebben a „műfajban” lekészt, az megszerezte az amerikai atléták támogatásának jogát. A Chrysler az Amerikai Olimpiai Bizottság „hivatalos” gépkocsija, a General Motors viszont megállapodást kötött az NBC televízióval, hogy az csak a GM-kocsikat hirdeti az olimpiai játékok idején a képernyőn. A trükkös példákat még hosszasan lehetne sorolni, egyértelmű azonban, hogy minden nagyobb cég minden módot megragad, hogy részt vegyen a reklám-előolimpián, s a támogatásra fordított kiadásainak többszörösét szerezze vissza a forgalom növelésével. Külön iparág méri az USA-ban a reklám hatását a fogyasztókra és a forgalom alakulására, olimpia idején pedig a piackutatók napi jelentésekben elemzik a hatást.

A támogatás közvetlen és közvetett költségeinek nagy mértékű emelkedése számos – korábban a szponzorok között szerepelt – céget arra kényszerít, hogy kiszálljon a küzdelemből.

FOTÓ: MTI KÜLFÖLDI KÉPSZERKESZTŐSÉG

Számukra ugyanis a ráfordítások nincsenek arányban a várható többlethaszonnal. (Néhány világcég már presztízssokok miatt sem engedheti meg magának, hogy kimaradjon, s kerül amibe kerül, marad a szponzorok névsorában.) Az American Express, a Buick, a Uniroyal autóabroncs cég, a Federal Express gyorspostavállalat és még számos jól ismert, márkás cég Barcelonában már nem szerepel a szponzorok között. Számításaik szerint ugyanis túl sokba kerül a támogatás, s hirdetésekkel inkább egy „békésebb” időszakban igyekeznek közelebb kerülni a vásárlókhöz és a fogyasztókhoz.

Az olimpiai játékok támogatására a Mars csokoládégyár 35, a Coca-Cola 33, a Visa 22, a Kodak 21, az amerikai posta pedig 12 millió dollárt fordít, hogy csak a legnagyobb szponzorokat említsük. Az amerikai olimpiai csapatot az Anheuser-Busch sörgyár 5, az A. T. and T. 4, a Kraft General Foods élelmiszer-ipari óriáscég 3, a Bridgestone/Firestone gumiabroncs gyártó pedig 2 millió dollárral szponzorálja. S ezek az összegek csak a jéghegy csúcsát jelentik, legalábbis a támogató cégek számára. Hatalmas összegeket fordítanak az olimpiai játékok előtt és ide-

jén többek között televíziós és újsághirdetésekre. Miután az olimpiai tévéadást az USA-ban 100-120 millióan nézik, a televíziós társaságok a szokásosnál jóval drágábban adják el a hirdetési időt. A sportközvetítések alatt egy 15 másodperces hirdetés sugárzása 4-500 ezer dollárba kerül. S a szponzorok nem azért fordítottak nagy összegeket a támogatásra, hogy ezt ne tudják meg a nézők. Tehát igen erőteljesen kell hirdetniük termékeiket és a támogatás tényét a sportközvetítések idején is – a televíziós társaságok legnagyobb örömeire. (A szülői olimpia idején a három vezető amerikai televíziós társaság reklámbevételei meghaladták a kétmilliárd dollárt.)

A vállalati szponzorok már olimpiai lázban égnek, számukra már megkezdődött a vetélkedő. De fél szemmel már 1996-ra figyelnek. A következő nyári olimpia ugyanis „hazai pályán”, Atlantában lesz. Már most megkezdődött a helyezkedés a támogatói címek elnyeréséért. Nem tűnik túlzásnak annak a felmérésnek a megállapítása, amely egymilliárd dollárra teszi az atlantai olimpia támogatóinak összesített „beugróját”.

Gonda György-Szentgáli Péter

„Ahogy a hatalom bánik az iskolával, úgy fog bánni az iskola a gyerekekkel”

ISKOLA, SZABADSÁG, HIÁNY

Most, tanév elején nem kell-e elgondolkodni azon, hogy szabad lelkű diákokat csak szabad lelkű tanárok nevelhetnek? – teszi fel a kérdést cikkünk szerzője, Honti Mária, aki helyettes államtitkárként egy évet töltött a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban. Részt vett a Gázso Ferenc vezette bizottságban, amelynek mandátumát a közoktatási törvénytervezet elkészítése után a miniszter nem hosszabbította meg. Miután további munkájára nem tartottak igényt, visszament régi iskolájába – tanítani

„Amilyen nagy az iskolának a szükségessége, amilyen sokféle a haszna, olyan nagy, ha ugyan nem sokkal nagyobb a nyomorúsága a magyaroknál, olyan nagy a megvetés és – hogy a gyűlölet szót ne használjam – az ellen-szenv iránta” – mondotta a 17. század közepén Apáczai Csere János a magyar iskolaügy állapotáról. Tiszta látásról, kemény gondolkodásról tanúskodó, ám látnoki erőben is fogant szavak ezek. Szembenézésre készítetnek bennünket a 20. század végén is!

Természetesen „az iskolák fölöttébb szükséges voltát” – amelyről ama nevezetes kolozsvári székfoglaló beszéd szólt – ma mindenki belátja, a században minden rendszer deklaráta, és programjában minden aktuális hatalom meghirdeti. A távolabbi és közelebbi múlt tapasztalatai, sőt mai állapotaink is arra intenek azonban, hogy a szükségesség belátása és kinyilatkoztatása nem feltétlenül jár együtt a szükség elismerésével, még kevésbé okainak elemzésével és megszüntetésével. A „megvetés”-t pedig rendszerint már álnok hallgatásba burkoljuk.

Nem hallgat azonban az évtizedek, évszázadok lenyomatát őrző nyelv. Bár e cikk tárgyához nem tartozik most szorosán az iskola ellentmondásos társadalmi megítélése, érdemes elgondolkodni néhány nyelvi példán, hogy érezzük, miről is van szó. Ha egy gyerek iskolába jár, az – egyszerűen szólva – iskolás. De mit jelent, ha egy végzős diáknak a tudása, teljesítménye, magatartása iskolás? *Önállótlan-ságot, szürkeséget,*

szegényességet, az öntudat hiányát. Iskolázatni is kétféleképpen lehet valakit: vagy pusztán iskolába járattuk, de az is lehet, hogy leckéztetjük, fölényesen felelősségre vonjuk. Ha valakit iskolázott embernek mondunk, talán műveltségére, szellemi pallérozottságára gondolunk. Ám ha csak sok, nem pedig jó iskolája volt, mindössze végzettséget értünk az iskolázottságán. Méltó minősítése egy nagy egyéniség alkotó erejének, ha azt mondjuk róla: iskolát teremtett maga körül, maga után, hiszen erre csak kivételes kisugárzású emberek és életművek képesek. Ám egy ilyen iskola vonzásában felnőhetnek epigonok is, akiknek műve az idő múltával akár árnyékként vetülhet a nagy iskolára. – Iskola. Valószínűleg kevés szavunk, szócsalá-dunk van, amelynek ilyen tágas és végletesen ellentmondásos volna a jelentésköre. E szó befogadja és kifejezi az igényt és a kényszerűséget, a biztatást és a megfélemlítést, a felemelkedést és a megalázást, az elevenséget és a szorongást, sőt: a tudás világosságát és az eltompulás szürkeségét.

A nyelv tanúsága szerint tehát az iskola a gyerekekkel bánik, de egyben-másban inkább elbánik. Akárcsak a politika teheti (teszi) az iskolával. És ez a legnagyobb gond. Hogyan a hatalom – a központi és a helyi – bánik az iskolával, végül úgy fog bánni az iskola a gyerekekkel. Sok évtizedes bajunk, hogy a tanítók és tanárok hivatástudata, emberi tartása azon méretett meg, miképpen és mennyire tudtak odaállni pajzsul az antihumánus torzulások és

a gyerekek, a hatalom diktátumai és a diákok, a politika és az iskola közé. E „vonzások és választások” határozták meg a pedagógusi létet. Az erőtartalmak azonban nem kimeríthetetlenek. Nem kertelünk: az iskola szellemi erő-tartalékai megcsappantak, erkölcsi erőforrásai elapadóban vannak. De még vannak.

A megújuláshoz szükséges belső szabadság látóhatára azonban nem derül, nem tisztul. Ez nem jóslat, hanem annál rosszabb: tapasztalat.

Nem tagadható, hogy az iskolák nagy többségének a helyzete igen súlyosan elbizonytalanodott. Egy éve még kérdés volt, hogy a politikai, hatalmi harcok föltartóztathatók-e az iskola küszöbén. Ma be kell látnunk: ezt csak kérdezni is (nemhogy várni, remélni!) illúzió volt. Mert e harcok igenis benyomulnak az iskolákba, s akár regulárisan, akár partizán módon: ott is foly-nak, nyersen és kíméletlenül. Vélik: a gyerekekért. Valójában: a gyerekek ellen.

Először a helyi pártcsatározások kezdtek szétzilálni az iskolák belső nyugalma. A pedagógusokat megkísértette a veszély, hogy ne tanítványaik szemébe nézzenek, hanem egymást szimatolják, vizslássák. Organikus, fokozatos és hiteles belső megújulás helyett – a külső és felső beavatkozás veszélyének növekedtével – megsaporodtak a száznolcva fokos fordulatok. A nagydiákok töprenghetnek, a kisebbek kapkodhatják a fejüket: hullanak vagy csak cserélődnek az álarok körülettük?

Svájci bankok

TITKOS SZÁMLÁK ALKONYA

Bár a nagy bankok mesés jövedelemtől fognak most elesni, végső soron nekik és a svájci világcégeknek is érdekük volt véget vetni a kétes eredetű pénzek tisztára mosásának. Az alvilág persze meg fogja találni a módját a pénzfehérítésnek, csak ez most már bonyolultabb lesz és drágább

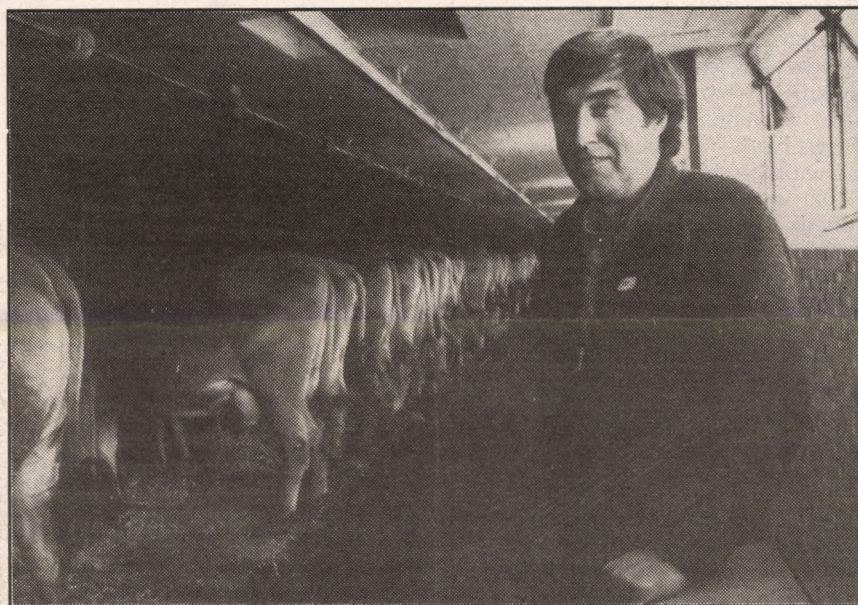
Az adócsalók, a korrupt diktátorok, a kábítószer-kereskedők és a maffiák számára július elseje óta Svájc megszűnt a piszkos pénzek biztonságos kikötőjének lenni. Újabb repedés támadt az évszázadok óta legendás svájci banktitkon az úgynevezett titkos B-számlák felszámolásával, amellyel az ország hatóságai törvényen kívül helyezték a fekete pénzek tisztára mosását. A B-számlák megszüntetésével Svájc a nemzetközi pénzvilág és a bűnüldözési szervek régi kívánságának tett eleget, de erre kényszerítették saját gazdasági érdekei is.

Az úgynevezett B-számlák rendszerét a svájci bankok 1977-ben vezették be. Ezek a számlák nem névre szólóak, hanem számkódosak, még a banktisztviselők sem tudják a számlatulajdonos kilétét. A pénzintézetek ugyan kötelezettséget vállaltak a hatóságok előtt, hogy lehetőség szerint kiderítik a számlatulajdonosok kilétét, hogy a számlákon csak tiszta pénzt lehessen tartani, de már 1977-ben egyértelmű volt e vállalkozás ki- és átjátszhatósága. A bankok számára ugyanis elegendő garanciát jelentett, hogy az ügyfeleik részére számlát nyitó ügyvédek és közjegyzők nyilatkozatot adtak klienseik „tisztaságáról”. Az pedig tudvalevő, hogy az ügyvédek és a közjegyzőket köti a hivatali titoktartás. E „róka fogta csuka” helyzetben minden érdekelt fél behunyta a szemét, s a B-számlák száma igencsak gyarapodott.

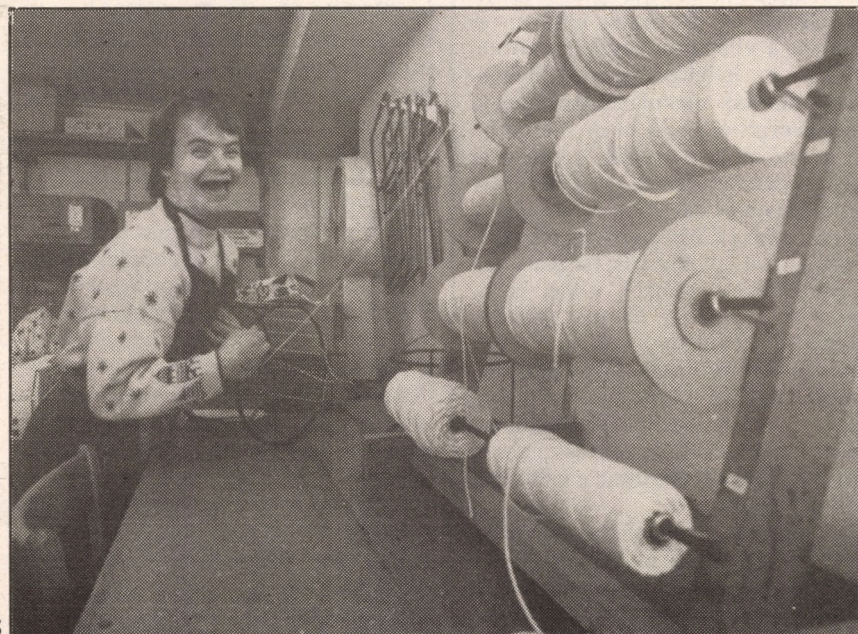
A svájci nagybankok statisztikai szerint mintegy 30 ezerre tehető a náluk elhelyezett B-számlák száma. Ezekben a számlákon az idei esztendő elején mintegy 1000 milliárd dollár volt. (Összehasonlításképpen: az Egyesült Álla-

13

4

15

mok évi bruttó nemzeti terméke megközelíti az 5000 millió dollárt.) A szigorú svájci banktörvények értelmében sem a nyomozó hatóságoknak, sem a rendőrségnek, sem pedig más pénzügyintézeteknek nincs joguk érdeklődni a számlatulajdonosok neve iránt. Ha a bank tudja a számlatulajdonos nevét, a titoktartás értelmében senkivel sem közölheti azt. Sok támadás érte az elmúlt évtizedekben ezért a titkosságról a svájci bankokat külföldről, hiszen nyílt titok volt, hogy a kábítószercsempészek, a véres kezű diktátorok és egyéb „nehéz legények” vagyonuk és bevételeik jelentős részét Svájcba menekítették, utalták át. Nem kellett éles logika ahhoz, hogy szinte mindenki tudja: a kolumbiai kábítószer-maffia dollármilliárdjai is Svájcban landolnak. A bankok azonban hallgattak, noha – egy nemrégiben készült felmérés tanúsága szerint – a pénzügyintézetek a B-számlák tulajdonosainak egyharmadát ismerték, illetve „volt elképzelésük kilétükről”.

A nemzetközi közvélemény fokozódó nyomására az elmúlt években Svájc egyes esetekben kénytelen volt enyhíteni a banktitkon, és befagyasztott egyes igencsak kétes számlákat. Ez történt a Fülöp-szigetek volt elnökének, *Ferdinand Marcosnak* a vagyonával, valamint a haiti diktátor, *Duvalier* összerabolt pénzével. Ugyancsak zárolták Irak Svájcban tartott bankszámláit, a közel-keleti ország még mindig nem férhet hozzá ottani pénzeihez. Ezek a példák azonban kivételek, összességében jól működött a svájci „pénzmosoda”.

A július elején életbe lépett új törvény értelmében 1992 szeptemberig a B-számlák tulajdonosainak vagy fel kell fedniük kilétüket, vagy meg kell szüntetniük betéteiket. Ezentúl csak úgy lehet kódolt számlát nyitni, ha a tulajdonos személyi adatait legalább két banktisztviselő ismeri. A fekete pénzek tömege tehát többet nem található magának menedékhelyet Svájcban ügyvédi irodákon és közjegyzőkön keresztül, a pénztulajdonosnak személyesen kell színt vallania. Ezzel véget ért egy hosszú korszak a svájci bankok történetében, s a pénzügyintézetek talán nem is bánják, hogy a jövőben már nem állnak majd a nemzetközi nyomás keresztütiében.

A bankok számára anyagi szempontból természetesen igen kedvező volt a B-számlák rendszere, hiszen hatalmas bevételhez jutottak, s ezeket a pénzeket busás haszon ellenében forgatták a nemzetközi pénz- és hitelpiacon. Ezek a dolármilliárdok is hozzájárultak ahhoz, hogy a svájci bankok

sziklaszilárdan álltak és állnak a nemzetközi pénzügyi porondon, tőkeerjük, hitelképességük minden próbát kiáll. Miközben a mind nagyobb mennyiségben beáramló fekete pénzek igencsak sokat jövedelmeztek a svájci bankok számára, az ország és a pénzügyintézetek nemzetközi érdekei a B-számlák felszámolását követelték meg. Ismeretes, hogy évek óta a svájci vállalatok dollármilliárdokat fektetnek be külföldön cégek megvásárlására, illetve termeléskihelyezésre. A külföldre irányuló beruházások nagy része hitelből történik, s egyetlen tőkebefogadó ország sem örül, ha a hitelek eredete enyhén szólva kétes. Tehát a külföldön beruházó svájci cégek is azt szerették volna, ha a bankok felszámolják a piszkos pénzek befogadását.

Ráadásul a három legnagyobb svájci bank – a Union Bank, a Credit Suisse, a Swiss Bank – a nyolcvanas évek végétől erőteljesebben részt vesz a nemzetközi üzleti életben, tehát nem engedhetik meg maguknak, hogy tisztességükhöz kétség férjen. Mindhárom svájci nagybanknak például számottevő forgalmú brókerházaik vannak Londonban és New Yorkban. Ezek a brókerházak különböző vállalatok több milliárd dolláros nyugdíjalapjait kezelik és forgatják. A piszkos pénzek befogadása miatt külföldön is állandóan támadta őket a sajtó. Saját érdekükben is tenniük kellett valamit. Minden biztonnyal a svájci bankok nemzetközi üzleti érdekei is hozzájárultak ahhoz, hogy az ország hatóságai törvénnyel számolják fel a B-számlákat.

A svájci banktitkok gyanúlése távolról sem jár együtt azzal, hogy megszűnnek a világon a piszkos pénzek, eltűnik a kábítószer-kereskedelem, vagy a maffiák a javulás útjára térnek. Csupán arról van szó, hogy a korábbinál nehezebb lesz a piszkos pénzeket elrejteni és fehérre mosni. A Közös Piac tagországaiban szigorú törvény tiltja a gyanús pénzek befogadását, Nyugat-Európa tehát igyekszik egységesen fellépni a fekete pénzek ellen. Svájc ugyan nem tagja az EK-nek, európai ország és banknagy hatalom lévén azonban már nem lóghatott ki a sorból. Hasonlóan fel kell zárkóznia ezen a területen is az európai normákhoz Ausztriának, amely ugyancsak hosszú időn át menedéket nyújtott a kétes eredetű pénzeknek.

Korábban a panamai bankok jelentették az alternatívát a svájciakkal szemben, *Noriega* bukása óta azonban ez a lehetőség megszűnt. A csendes-óceáni szigetállam, Vanuatu bankjai

titkosságot garantáltak a számlatulajdonosoknak, de a jelek szerint az alvilágnak nincsen sok bizodalma az ottani pénzügyintézetek iránt. Ezt jól bizonyítja, hogy a pénzmosást ajánló vanuatuai bankokban mindössze 600 millió dollár külföldi eredetű pénz parkol.

Miközben az egyes nemzeti bűnüldöző hatóságok és az Interpol számára a B-számlák megszüntetése bizonyos könnyebbséget okoz, a piszkos pénzek tulajdonosai többet törhetik a fejüket, hogyan is mossák tisztára jövedelmüket. Pénzügyi szakemberek véleménye szerint a piszkos pénzek a jövőben is a bankokban kötnek majd ki, de már tisztára mosva érkeznek oda. A mind fejlettebb és az egész világot átfogó tőzsdeshálózat, a pénzügyi műveletek sora, s a pénzügy- és kereskedelem-technika számos lehetőséget kínál a „fehérítésre”. Igaz, ezek a módszerek költségesek, hosszabb időt vesznek igénybe, de lehetővé teszik a piszkos pénzek keringtetését és „beforgatását”.

Nem véletlen, hogy a piszkos pénzek tulajdonosai – sokszoros áttételeken keresztül – az utóbbi időben a volt szocialista országokban is igyekeznek szerencsét próbálni, pénzeik egy részét elrejtteni. De csodák a nemzetközi pénzügyvilágban sincsenek, egy-egy nagyobb összeg beáramlása egy-egy országba azonnal feltűnést kelt, és megszólaltatja a nemzetközi pénzügyi rendszer „biztonsági berendezéseit”. Arról nem is szólva, hogy Magyarország, Csehország és Lengyelország a nem távoli jövőben szeretne a Közös Piac teljes jogú tagja lenni, vagyis integrálódni abba az Európába, amely kemény küzdelmet folytat a piszkos pénzek elrejtése ellen. Noha egyik kelet-európai állam pénzügyi helyzete sem nevezhető rózsásnak, a piszkos pénzekre sehol nincs szükség.

A B-számlák megszüntetése az egész világon – a piszkos pénzek „termelőit” kivéve – egyetértést váltott ki. Svájcban is megkönnyebbüléssel fogadták az új törvényt még akkor is, ha a bankok rövid távon jelentős haszontól esnek el. A hírnevükre kényesen vigyázó svájci pénzügyintézetek széfeinek pénzkészlete ugyan valamelyest lepad (hiszen arra senki sem számít, hogy a B-számlák tulajdonosainak többsége jövő szeptemberig előlép a homályból), tevékenységüket azonban a jövőben minden biztonnyal kevesebb kritika éri, s emelt fővel sáfarkodhatnak külföldön is a rájuk bízott dollármilliárdokkal.

Gonda György–Szentgáli Péter

Dél-afrikai Köztársaság

SZANKCIÓENYHÜLÉS

Az apartheid felszámolásának elindítását a világ országai sorra honorálják a kereskedelmi embargó feloldásával. De véget tud-e ez vetni a dél-afrikai recesszióknak, amelyet a pénzügyi blokádnak idézett elő, ha a dollár csapok még nem nyíltak meg?

Anyár derekán az Egyesült Államok elnöke bejelentette, hogy feloldja a Dél-Afrikával való kereskedelemre elrendelt korlátozásokat. Bush elnök a kereskedelmi és pénzügyi tilalmak megszüntetésével honorálja De Klerk, két esztendővel ezelőtt hatalomra került dél-afrikai államfő következetes politikáját, amelynek keretében júniusban befejezte az apartheidet felszámoló reformjainak első fázisát. Finnország, Svájc és Izrael ugyancsak a kereskedelmi szankciók megszüntetése mellett döntött, a Közös Piac azonban még a korábban bevezetett korlátozó intézkedések többségét fenntartja. Japán és az 51 afrikai államot tömörítő Afrikai Egységsszervezet egyelőre kivár, s nem hajlandó enyhíteni a szankciókon. Nagy-Britannia pedig októberben fog tárgyalni a Nemzetközösség országaival a dél-afrikai kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok jövőjéről.

Számos amerikai politikus és üzletember korainak, elsieltetnek tartja Bush bejelentését, az elnöknek azonban nem volt más választása: Dél-Afrika ugyanis felszámolta mindazokat az apartheid törvényeket és intézkedéseket, amelyek megléte miatt az USA törvényhozása 1986-ban tilalmi listára helyezte az országot. Az elnöki döntés értelmében az amerikai vállalatok és bankok ezentúl szabadon ruházhatnak be dél-afrikai vállalkozásokba, s nem tilos a kereskedelmi bankok számára a hitelnyújtás sem. Dél-Afrika szabadon exportálhat az Egyesült Államokba szenet, acélt, nyersvasat, urániumot, élelmiszer-ipari és egyéb termékeket. Nincs akadálya a közvetlen légiforgalomnak a két ország között, s az amerikai olajcégnek szabadon exportálhatnak kőolajat Dél-Afrikába. Bush és csapata azonban hagyott magának egy meglehetősen fontos „menekülési útvonalat”: az Egyesült Államok továbbra sem járul hozzá, hogy a Nemzetközi Valutaalap hitelt nyújtson Dél-Afriká-

nak. A bizalom tehát még nem teljes, az USA egyelőre nem engedi, hogy az első számú nemzetközi pénzügyi szervezet megnyissa a dollár csapokat Dél-Afrika irányába.

Miközben Pretoriában kitörő örömmel és meglepéssel fogadták az Egyesült Államok és más országok szankciómegszüntetési bejelentéseit, a helyi gazdasági szakemberek nem számítanak belátható időn belül nagy átörésre a nemzetgazdaságban. Ennek elsősorban az az oka, hogy Dél-Afrika továbbra sem juthat az IMF kölcsöneihez, pedig az országnak igen nagy mennyiségű külső pénzügyi forrásra van szüksége ahhoz, hogy kikerüljön a jelenlegi gazdasági visszaesésből.

A recessziót nem elsősorban a kereskedelmi szankciók idézték elő, hanem a tőkehiány. Érdekes módon a kereskedelmi embargó ellenére Dél-Afrika exportja 1984 és 1990 között évi 10 százalékkal növekedett. (Ez az exportbővülés egyben minősíti a kereskedelmi szankciók hatáskörét is...) Ugyanakkor a bruttó nemzeti termék csak évi 1 százalékkal növekedett, ami inkább stagnálást jelent. Számítások szerint ha Dél-Afrika kellő mennyiségben hozzá tudott volna jutni működő tőkéhez és a nemzetközi pénzügyi szervezetek kölcsöneihez, a GDP évi növekedése elérhette volna a 4 százalékot is. Ez egyértelművé teszi, hogy a dél-afrikai gazdaságot nem a kereskedelmi, hanem a pénzügyi embargó rogyantotta meg.

A kereskedelemmel ugyanis nem volt gond, mert a világ számos országa kijátszotta a tilalmat, emellett Dél-Afrika harmadik országokon keresztül jutatta el áruit a megrendelőkhöz. Ráadásul – szankció ide, szankció oda – az Egyesült Államok és több más ország megtalálta a módját annak, hogy a számára elengedhetetlenül szükséges dél-afrikai krómot, platinát és egyéb alapanyagokat beszerezze. A dél-afrikai feketeszen és gyümölcs pedig új piacokat talált magának többek

között Ázsiában és a Közel-Keleten. Amikor az USA és még más országok 1986-ban kereskedelmi embargó alá vonták Pretoriát, a dél-afrikai feketeszenexport 25 százalékkal csökkent. Azóta viszont sikerült az ország második legfontosabb exportterméke számára új piacokat találni, igaz, jelentős árengedménnyel.

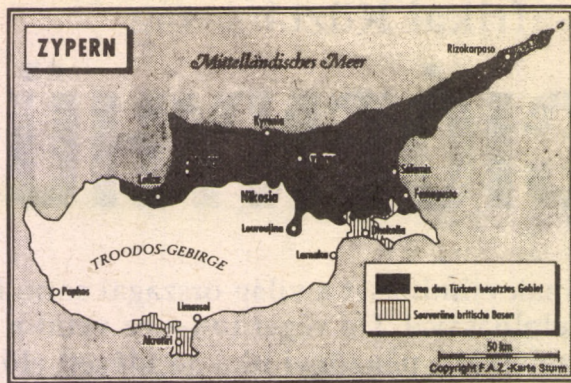
Mind a helyi, mind pedig a külföldi gazdasági szakértők egybehangozva azt állítják, hogy a kereskedelmi szankciók nem rázták meg az országot, s az embargó feloldása nem fog jelentős piacbővüléssel járni. Miközben Dél-Afrikának sikerült új piacokat meghódítania, az embargóval sújtott korábbi piacain más szállítók vették át a helyét.

A gazdasági szankciónál nagyobb kárt okozott az ország gazdaságának az arany árának tartós gyengélkedése. Ismeretes, hogy Dél-Afrika a világ első számú aranyexportőre. Az aranybányászat évi termelése eléri a 8 milliárd dollárt, ez az összeg azonban nem azo-

FOTÓK: MTI KÜLFÖLDI KÉPSZERKESZTŐSÉG

Makariosz érsek-elnök szobra a kettéosztott főváros, Nicosia görög felében

Ciprus szigete, sötéttel jelölve a töröklakta északi terület, függőlegesen vonalkézva a két szuverén brit támaszpont környéke

got, a fővárosban pedig a zöld vonal húzódik.

A törökök megszállta vidékekről kétszázezer görög menekült el, a mintegy 700 ezres lakosságból 560 ezren élnek ma a görög részen (ez szerepel Ciprusi Köztársaságként), a többiek az Ankarán kívül senki által el nem ismert, 1983-ban kikiáltott Észak-ciprusi Török Köztársaságban élnek, ahol a török cipriótákhoz még hozzá kell számolni harmincezer katonát s az „oszmanizálási program” keretében Anatóliából állítéptített néhány tízezer földművest.

Tizenhét esztendő óta az ENSZ-közgyűlés minden évben meghozza kötelező ciprusi határozatát. Hol megindulnak, hol elhalnak a tárgyalások, de nem történt elmozdulás. Pedig Pérez de Cuellarnek szívügye a ciprusi rendezés, hiszen főtítkársága előtt maga is tevékenykedett az ENSZ ciprusi különmegbízottjaként. Az utolsó, intenzív tárgyalási kör tavaly novemberben

kezdődött, a német egyesülés példáján lelkesülve, de idén tavaszra ismét kifulladás. Ezért jelentett új elemet, hogy a moszkvai csúcs után Athénba és Ankarába látogató Bush elnök személyesen állt ki egy ciprusi békekonferencia érdekében, s Washington szerint még ebben az esztendőben remény van a megegyezésre.

Három kérdéscsoportban kell megoldást találni:

1. A konferencia résztvevőinek köre. Az amerikaiak Athén, Ankara, valamint a ciprusi közösség részvételét javasolják, annak kimondásával, hogy ez nem jelentheti a török különállam de facto elismerését sem. A levezető elnöki tisztelet az ENSZ képviselője vállalná el. A ciprusi görögök eddig a teljes „internacionalizáltsághoz”, tehát az ENSZ meghatározó szerepéhez ragaszkodtak, hogy látszata se lehessen az északi köztársaságnak. Török részről viszont az „államalapítás” tudomásulvételét kívánták.

2. Területet békéért – Cipruson. Washington lényegében azt javasolja, hogy a török fennhatóság alatt álló rész – már az első szakaszban – a sziget 29 százalékára csökkenjen. Ez lehetővé tenné a második legnagyobb görög város (ma kísértetváros), Famagusztza visszaadását. Ezt a várost a törökök állítólag nem is akarták elfoglalni 1974-ben, de tálcán kínálta magát, mert a lakosság elmenekült. Török részről csak a konferencián kívánnak erről tárgyalni, a görögök viszont már előtte realizálni szeretnék a vonalmódosítást.

3. Az új szerkezet. A görögök egységes államot akarnak, a törökök laza szövetséget, például görög-török rotációt az elnöki tisztségben, s fele-fele megosztást egy föderációs parlamentben.

Ciprus mellett kimondottan török-görög vitákat is rendezni kellene a tráki kisbbségek jogaitól az Égei-tenger felségvizeinek pontos meghatározásá-

ig, amit különösképp időszerűvé tesznek a legújabb olajleletek.

A neheze tehát hátravan. Mégis úgy tűnik, hogy a korábbiaknál kedvezőbb nemzetközi körülményeken túl, magában a válságtértségben is kedvezőbb lehetőségek kínálkoznak. Ami Ankarát illeti, a jelek szerint Özal elnök több szempontból is koloncnak tartja a ciprusi problémát. Törökország például a mai tagjelöltek közül elsőként jelentkezett felvételre a Közös Piacba, de erre csak egy ciprusi rendezés után lesz módja (görög vétő!). Özal tavaszi washingtoni látogatása során – éppen Camp Davidben – beszélt erről Bushnak is, ami nyilván előmozdította, hogy Eisenhower 1959-es útját követően, most először, ismét üdvözölhették Törökországban az Egyesült Államok elnökét. Észak-Ciprus gazdaságilag is teher. A különállam költségvetésének több mint felét Ankara fizeti, miközben annak lakói sóvárogva tekintenek az Attila-vonalon túlra, ahol ötször magasabb az átlagos életszínvonal.

A görög ciprióták táborában biztos többsége alakult ki egy kompromisszumos rendezésnek, miután az 56 tagú parlamentben a májusi választások eredményeként (92 százalékos részvétellel) következetesen támogatja Vasziliu elnök külpolitikáját a 20 mandátummal rendelkező jobboldali DISY s a 18 helyet szerző kommunista AKEL. Ezek hajlandók tudomásul venni a szakaszos megegyezéseket, szemben a korábbi elnök „mindent vagy semmit” álláspontjával. A lakosság gazdaságilag is lényegesnek tartja a politikai kibontakozást, hiszen egy esetleges közéleti békerendezés során nem maradhatnának le. (A ciprusi gazdasági csoda, az egy személyre jutó 6500 dolláros társadalmi össztermék egyik fő összetevője a görög ciprióták tehetsége és szorgalma mellett a sajátos helyzet kihasználása lehetett. Amikor ugyanis a Közel-Keleten nőtt a feszültség, ide menekítette magát a libanoni tőke, s a sziget közvetítő szerepet játszott a viszálykodók között.) Inkább hajlandó a kompromisszumokra a jelenlegi athéni kormány is, Micotakis hajlékonyabb, mint Papandreu volt.

Ez a háttér teszi érthetővé Washington nagyobb aktivitását is: habár a kulisszák előtt átengedi a főhelyet az ENSZ-nek, valójában Bush – az elnökválasztások előtt – szívesen tudná magáénak a ciprusi rendezés béketróféáját.

Réti Ervin

Ciprusi görög diákok és rendőrök összecsapása Nicosiában, a zöld vonal mentén, 1989 őszén, a sziget kettéosztásának 6. évfordulóján

Fejlett gazdaság alakult ki,
de nem volt hozzá elég munkaerő
a fehérek soraiból.
Fokvárosi nyomortelep
a 80-as évek elején

nos az exporttal, a kivitel ugyanis mind nagyobb gondot okoz. 1980-ban egy uncia arany (31 gramm) ára elérte a 875 dollárt, négy éve viszont 360-380 dollár között mozog. Időközben számottevően növekedett a világ aranytermelése is: 1980-ban még nem érte el az ezer tonnát, tavaly viszont már megközelítette a kétezer tonnát. Az Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália fokozta az aranybányászatot, ez pedig az árak jelentős eséséhez vezetett. Dél-Afrika 1985-ben 671 tonna aranyat bányászott, tavaly viszont csak 605 tonnát. Miközben az arany ára zuhant a világpiacra, s ma már hosszabb ideje stagnál, a kitermelési költségek Dél-Afrikában csaknem 20 százalékkal emelkedtek.

Jelenleg az országban az infláció eléri a 15 százalékot, a munkanélküliség pedig a fehér lakosság körében 10, a fekete bőrűek körében pedig 40-45 százalékos. Az elmúlt években fokozatosan emelkedtek a munkabérek, miközben a dolgozók többségének szaktudása és termelékenysége meglehetősen alacsony. Különösen ez utóbbi két tényező miatt nem „rohan” a szankciók feloldása után a külföldi működő tőke Dél-Afrikába. Minden jel arra mutat, hogy belátható időn belül nem lesz Dél-Afrika a külföldi működő tőke kiemelt célpontja. Most Kelet-Európa és néhány fejlődő ország nagyobb profitlehetőségeket kínál, elsősorban tehát

ezek a régiók számíthatnak a nemzetközi tőke érdeklődésére.

Az amerikai vállalatok a szankciók bevezetése előtt erősen jelen voltak a dél-afrikai piacon – leányvállalataik révén. 1986-ban azonban gyorsan kivonultak az országból, eladták, felszámolták ottani érdekeltségeiket. Egy felmérés tanúsága szerint egyelőre nem szándékoznak nagyobb mennyiségű közvetlen tőkebefektetéssel visszatérni Dél-Afrikába. A Coca-Cola például áttelepedett a szomszédos Sváziföldre, s a jövőben onnan kívánja ellátni Dél-Afrikát a népszerű üdítővel. Az IBM – amely 1986-ban ugyancsak felszámolta jelenlétét Pretoriában – egyelőre nem kíván helyi érdekeltséget alapítani, számára a jelenlegi helyzetben kényelmesebb és biztonságosabb a közvetlen export. Az amerikai nagybankok is kívánnak, nem sietik el a fióknyitást az országban.

Számos külföldi gazdasági szakértő állítja, hogy Dél-Afrika elsősorban gazdasági okok miatt kényszerült felszámolni az apartheidet. Az elmúlt évtizedekben Dél-Afrikában nagy volumenű és viszonylag fejlett gazdaság alakult ki, ennek működtetéséhez azonban nincs elegendő számú gazdasági vezető és munkaerő a fehér bőrűek köréből. A vállalatok számára mind nagyobb szükség volt jól képzett fekete munkásokra és középvezetőkre. Ezek azonban nem állhattak rendelkezésre a munkaerőpiacon, az apartheid ugyanis limitálta a feketék tanulási, szakképzési lehetőségeit, s egyúttal meghatározta az általuk betölthető munkaköröket is. Nem volt nehéz felismerni a második évezred vége előtt, hogy egy gazdaság csak akkor élvezhet tartós konjunktúrát, ha abban mind a termelés, mind pedig a fogyasztás oldalán egyenlőek a feltételek.

A kereskedelmi szankciók ellenére nem omlott össze a dél-afrikai gazdaság, s az export ma már a GDP 20 százalékát képviseli. Meglehetősen alacsony az ország külföldi adósságállománya, amely elsősorban annak köszönhető, hogy viszonylag jól zárt a pénzügyi retesz: Dél-Afrika az elmúlt években alig tudott kölcsönközhöz, hitelekhez jutni a nem-

zetközi pénzpiacokon. Ennek is köszönhető, hogy a vállalatok többségének éves pénzügyi mérlege jó anyagi helyzetről tanúskodik.

A szankciók feloldása és a dél-afrikai gazdaság fokozatos bekapcsolása a világgazdaságba néhány éven belül valószínűleg kedvezően érezteti majd hatását az ország helyzetében. Megélné a vállalatok üzletember-forgalom Pretoriában és Johannesburgban, mind több a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének lehetőségét „szimatoló” delegáció. Figyelemre méltó, hogy július közepén a szovjet kereskedelmi és ipari kamara megállapodást írt alá a dél-afrikai bányászati kamarával az együttműködésről. Várhatóan fellendül a kétoldalú kereskedelem Izraellel is, a Közös Piac és Japán azonban még nem sieti el. Nem kétséges, hogy hosszabb távon Dél-Afrika a kereskedelmi kapcsolatainak kiszélesedésével számolhat – amennyiben következetesen végrehajtja az apartheidet felszámoló programját. A kereskedelem azonban nem elégséges gyógyszer az ország gazdasága számára. Az „igazi” fellélegzést majd a hitel- és kölcsönkapcsolatok normalizálódása hozhatja meg, a gyors ütemű gazdaságfejlesztéshez ugyanis Dél-Afrika sem nélkülözheti hosszabb ideig az IMF és a Világbank támogatását.

Az aranyár tartós gyengélkedése nagyobb kárt okozott, mint a gazdasági szankciók. A kivilágított Johannesburg

Gonda György

49

„Igen furcsa, hogy a bank ítéli meg:
a művészeti alkotás hány százaléka
szellemi termék”

MŰKERESKEDELEM FÁZISKÉSBEN

Az elmúlt évben példátlan recesszió vette kezdetét a kortárs műalkotások nemzetközi kereskedelmében. A helyzetről nem sok tudomása lehet a – sokak által nemlétezőnek nevezett – hazai piacnak, ahol ódon jogszabályok ellenére is egyre több intézmény és magánszemély, szakmabeli és kívülálló szánja rá anyagi-szellemi tőkét műkereskedelemre

A körülmények felemásak. A nemzetközi porondon a falikép (festmény) fogalma lassan megszűnőben, hiszen a Velencei Biennálétól az idei nyár legnagyobb szenzációjáig, a Metropolisig (Berlin, Gropius Bau) hatalmas installációkat, „környeztsobrokat” és leginkább Disneylandre emlékeztető világot találhattunk. A legjellemzőbb az a kép a tévéből, amelyen milliomosné posztmodern nappalijában a berlini fal egy szelete mellett mosolyog. A nemzetközi szintre egyre inkább a monstre bemutatók, a filmsztárokhoz hasonlatos trapézművészek felvonulása jellemző (ilyen például a hazánkban Cicciolina oldalán debütáló Jeff Koons, a fenegyerek, akit bár Andy Warhol örökösének emlegetnek, a honi saksajtó „futni hagyott”).

A kívülálló számára talán érthetetlenek a milliókat fölemésztő artshow-k, pedig egyszerű megérteni a szisztémát: „felnagyítódik” a művészeti termék, mivel az alkotó elsősorban a kiállításra alkot. A műkereskedelem szempontjából ekkor tesz szert a tárlásnak, a koncepciónak, a múzeum, a galéria rangjának és a többi résztvevőknek egyaránt köszönhető reprezentációs, „kiállítási értékre”. Jó esetben ettől (is) jegyezhetővé válik a művész és művészete az egyre rigorózusabb művészeti világban. És ha a művész még nem kész a következő nagy show-ra, akkor még mindig ott vannak az évi legfontosabb vásárok, ahol a galériatulajdonosok – a kiválasztott művész mecénásai, szerelmesei, hasznélvezői – eladásra kínálják a munkákat, nem-

csak a gyűjtőknek és a múzeumoknak, hanem más galériáknak is, melyek a következő alkalommal megfelelően felemelt áron újra árusítják azokat. A gigantikus európai szemléken, kiállításokon mindig akad vagy féltucat új galéria, s igyekszik egy tálból cseresznyézni a „bennfentesekkel”.

Magyarországon csak mostanában kezdene lábra kapni a kortárgaléria. Vajon mi lesz a nagy nekifutásból: megtorpanás vagy föllendülés?

Miközben – nem lehet eleget hangsúlyozni – az aukciós házaknál a valódi újkori klasszikusok, mint Rauschenberg, Rothko vagy Warhol több milli-

óval a becsértékükön alul keltek el mostanában, illetve egyáltalán nem, akkor Budapesten a moszkvai próbálkozás után (Art MIF), idén rendezték meg az első Art Expót. Korai lenne még mérleget vonni az újonnan szerveződő európai demokráciák kortárs művészetének vásárlással egybekötött seregszemléjéről, amelynek kultúrpolitikai jelentősége tagadhatatlan, mégis érdemes figyelembe venni néhány intő jelet. Annál is inkább, mivel tálcán nyújtja felénk a magyar művészeti élettel szimpatizáló, s azt tapasztalt szemmel bíráló H. B. G. Montgomery, számos nemzetközi, kortárs művészeti vásár rendezője. Az Új Művészet márciusi számában a silány papírra nyomott, méltánytalanul eldugott utolsó oldalon olvashatjuk: „Sajnos az Art Expo szervezése nem sok reményt nyújtott a vásárlóknak. Nem jelezték az árakat, a művek vásárlásának és szállításának módját. A feliratok és jelzések is csak magyar nyelvűek voltak. Másrészt nem érzékeltem a vásár (...) egyedi arculatát sem.” Ennek „köszönhetően”, ahogy ezt mások véleményeiből, főleg galériásoktól hallani lehetett, a vásáron kevés üzlet köttetett. Annál inkább a műtermekben. A vásár körüli problémák zöme azonban általános érvényű volt, hiszen a szervezési hibák gyermekbetegségek, viszont az objektív, rendszerbeli fogyatékoságok igazi kerékkötői lehetnek annak, hogy

„Kortárs művészek festményeit árusítják pincéből, raktárból átalakított talpalatnyi helyeken”. Peter Max kiállítása a budapesti várfok 14. Galériában

